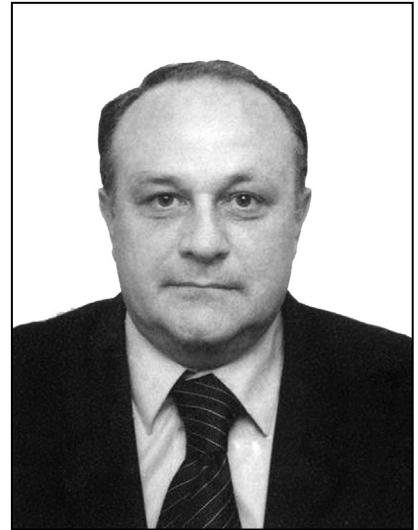

ПОСТАТІ

ВАСИЛЬ ДЕМЕНЮК. СМЕРТЕЛЬНИЙ ДВОБІЙ УКРАЇНСЬКИХ АСІВ

Юрій КАЛІБЕРДА,
кандидат історичних наук, доцент,
Дніпропетровський філіал
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»

Калиберда Юрий. Василь Деменюк. Смертельный двобой украинских асов.

У статті розглядаються біографії та бойові шляхи радянського і німецького пілотів-українців – Василя Деменюка та Роберта Олійника. На підставі історичних праць автор намагається відтворити обставини повітряного бою між цими двома пілотами, який відбувся 14 серпня 1941 р. у небі України.

Ключові слова: винищувальна авіація, повітряний ас, повітряний бій.

Калиберда Юрий. Василий Деменюк. Смертельный поединок украинских асов.

В статье рассматриваются биографии и боевой путь советского и немецкого военных летчиков-украинцев – Василия Деменюка и Роберта Олейника. С помощью исторических работ автор пытается воссоздать обстоятельства воздушного боя между этими двумя пилотами, который состоялся 14 августа 1941 г. в небе Украины.

Ключевые слова: истребительная авиация, воздушный ас, воздушный бой.

Kaliberda Jurij. Basil Demenyuk. Deadly duel Ukrainian aces

The article reviews the biography and the ways of fighting the Soviet and German-Ukrainian pilots – Basil Demenyuka and Robert Oleynik. On the basis of historical works by trying to reproduce the circumstances of the air battle between the two pilots, held on 14 August, 1941 Ukraine in the skies.

Keywords: fighter aircraft, air ace, air battle.

Цей незвичайний поєдинок відбувся майже сімдесят років тому у повітряному просторі України. 14 серпня 1941 року радянський винищувач I-16, яким керував Василь Деменюк (1915-1941 рр.), у небі над Васильковим на Київщині у повітряному двобої збив «Месершміт Вf-109Е», пілотований німецьким асом українського походження обер-лейтенантом Робертом Олійником (1911-1988 рр.). Для 26-річного радянського пілота 88-го винищувального авіаційного полку 44-ї винищувальної авіаційної дивізії Південно-Західного фронту молодшого лейтенанта Василя Федоровича Деменюка, на особистому рахунку якого було 8 перемог (3 – особисті і 5 у складі групи), той літній день першого року війни став останнім у житті. У парі з лейтенантом В. Ліпатовим Василь Деменюк вступив у нерівний бій з 18 винищувачами Me-109. Збивши влучним кулеметним вогнем три літаки противника, він здійснив повітряний таран проти четвертого ворожого винищувача і загинув смертю героя.

Роберту Олійнику у бою з радянським льотчиком вдалося вижити. Другу світову війну він завершив у військовому званні майора. Після війни жив у Мюнхені, до військових літаків відношення вже не мав. У цьому ж місті й помер у віці 77 років – у жовтні 1988-го.

Наша історія, на жаль, має чимало гірких і трагічних прикладів, коли бездержавний статус українського народу примушував наших співвітчизників воювати один проти одного за чужі їм інтереси у складі ворогуючих збройних формувань своїх сусідів. Випадки, коли брат йшов на брата, син – проти батька, знайшли своє реалістичне відображення у художніх творах М. Гоголя, Ю. Яновського, І. Багряного та багатьох інших відомих українських письменників.

Проте, для широкого загалу пострадянської України наведені вище імена радянського і німецького пілотів-асів, як і сам повітряний двобій у небі їх історичної Батьківщини, довгий час залишалися майже

невідомими. У свою чергу, відсутність у вітчизняній науці цілісної історичної концепції щодо висвітлення подій минулого нашого народу певною мірою вимагає від сучасних науковців неупередженого дослідження обставин того бою та біографій його учасників.

Слово «ас» (фр. *as* – туз; перший у своїй галузі) – стверджує «Новий тлумачний словник української мови» (К., 1999 р.) – льотчик-винищувач, який відзначається літальною і бойовою майстерністю [1, 59].

Вперше цей термін було використано у Першу світову війну (1914–1918 рр.) по відношенню до військових пілотів, які досконало володіли мистецтвом пілотування і повітряного бою, а також збили не менше п'яти ворожих літаків. Найкращим у цій війні став німецький авіатор-винищувач Манфред Альбрехт фон Ріхтгофен (1892–1918 рр.), на особистому рахунку якого 80 збитих літаків ворога. Сучасникам він був широко відомий за прізвиськом «Червоний барон», яке отримав після того, як пофарбував у яскраво-червоний колір фюзеляж власного літака.

Завдяки мужності, звитязі, високій льотній майстерності військових пілотів, великим швидкостям та здійсненим маневрам літаків, повітряні бої починають нагадувати середньовічні лицарські турніри.

Найперший у світі повітряний таран 26 серпня 1914 року здійснив російський штаб-капітан Петро Нестеров у небі України. І саме з цього моменту таран стає зброєю мужніх.

Справжньою легендою львівського неба під час українсько-польської війни 1918–1919 років став сотник Галицької армії Сергій Євський, на особистому рахунку якого 9 із 16 збитих українцями польських літаків [2, 121].

Під час другої світової війни (1939–1945 рр.) кращим пілотом СРСР і союзників став наш земляк – маршал авіації, тричі Герой Радянського Союзу Іван Микитович Кожедуб (1920–1991 рр.), який

збив 62 літаки (71 – за його мемуарами). Абсолютний рекорд за кількістю збитих літаків супротивника – 352 – належить німецькому льотчику Еріку Хартману (1922–1993 рр.).

Старший лейтенант Борис Ковзан за роки війни став єдиним у світі військовим пілотом, який збив тараном 4 німецькі літаки. 20 радянських льотчиків-винищувачів здійснили по два тарани під час одного повітряного бою. Серед них і наш земляк – пілот 513-го винищувального авіаполку лейтенант Микола Лесконоженко. А всього за роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) радянські пілоти здійснили близько 450 повітряних таранів.

У роки Другої світової війни наші співвітчизники фактично з перших її днів стали її учасниками, в різних арміях, на боці різних держав, а територія самої України – ареною жорстокої збройної боротьби двох тоталітарних режимів. Відомо, що крім радянських Військово-Повітряних Сил, українці служили у Люфтвафе (серед його асів зустрічались українські прізвища – Олійник, Сушко, П'янчук, Київський), а також у повітряних підрозділах Російської визвольної армії (РВА) генерала А. Власова та Українського визвольного війська (УВВ). Пілотів двох останніх формувань

набирали виключно з радянських військово-виполонених. Тому дуже великою є ймовірність того, що льотчики-українці могли зустрітись у смертельних двобоях радянської та німецької авіації (а також їх союзників), які точилися на театрі воєнних дій протягом всієї радянсько-німецької війни 1941–1945 років. Біографія та бойовий шлях льотчика-винищувача лейтенанта Василя Федоровича Деменюка 20.03.1915 р. – 14.08.1941 р.) доволі повно висвітлені у радянських публікаціях [3, 55; 4-6].

З них ми можемо дізнатися, що майбутній пілот народився 20 березня 1915 року у селі Шаловка Істинського району Орловської області. Його батько – Федір Іванович – у роки громадянської війни проходив службу у Першому українському радянському полку імені Богуна, яким керував М. Щорс. З дитинства, як і більшість його однолітків, Василь мріяв про небо.

Василь Федорович з 17-ти років працював робітником на заводі м. Дніпропетровська. Згодом – інструктором виробничого навчання у школі ФЗУ (фабрично-заводського училища), до призову до лав Червоної армії встиг пройти три курси робфаку (робітничого факультету – загальноосвітнього навчального закладу, створеного для прискореної підготовки до вступів мо-

Група інструкторів – громадських працівників.
Запорізький аероклуб. 1936 р.

Зліва направо:
3. Носаль Н. А.
4. Бабенко Р. Б.
5. Колесник С.
6. Деменюк В. Ф.
7. Кравченко І. І.
11. Логвинський Л.

лоді до вузів). Не відриваючись від виробництва, займався в аероклубі. У грудні 1938 р. на «відмінно» закінчив 8-у Одеську військову авіаційну школу пілотів ім. П. Д. Осипенка.

«Многое успел Василий Деменок за свои 26 лет – згадував у своїх спогадах колишній начальник штабу 88-го полку капітан Г. Пшеняник. – Познал нелегкий крестьянский труд, был рабочим, преподавал в ФЗУ, учился, стал летчиком, обзавелся семьей, воспитывал двоих детей. Только вот пожить подольше не успел: погиб в бою, сделав для победы все от него зависящее» [4, 66].

Початок війни молодший лейтенант В. Деменок зустрів у складі 88-го винищувального авіаційного полку, який захищав повітряні рубежі української столиці. У перші ж дні війни відзначився у повітряних боях з фашистами, здійснюючи розвідувальні польоти разом із кращими пілотами свого полку – капітаном В. Полянським, лейтенантами К. Кардановим, В. Батяєвим, молодшим лейтенантом П. Михайловим, І. Новіковим та ін. [5, 88].

6 липня 1941 року у повітряному бою на винищувачі І-16 у районі Жмеринки таранив літак противника.

Детальний опис цього тарану на сторінках своїх мемуарів подає Г. Пшеняник: «Имея преимущество в высоте, Середа и Деменок на пикировании нагнали врага и открыли по одному из «юнкерсов» огонь. В этот момент Василий почувствовал, что его пулемет заело, и тогда он пошел на таран.

Летчику удалось срезать часть хвостового оперения «Юнкерса», но тот продолжал держаться в воздухе, хотя и отстал от своей группы. Поврежден был и самолет Деменюка – пришлось идти на вынужденную посадку» [4, 56].

На жаль, радянські джерела і дослідження сучасних істориків майже не наводять подробиць двоюмо радянського пілота з Робертом Олійником. У той же час, вони приводять чимало деталей його останнього бою і геройської загибелі у серпні 1941 року [6, 203].

«14 августа 1941 года. Три звена наших самолетов, возглавляемые лейтенантом П. Середой, поднялись на прикрытие моста у Канева, к которому направлялось 18 бомбардировщиков противника, разбитых на две группы. Наши истребители быстро разделились с первой девяткой врага, сбив два «юнкерса», остальные поспешили убраться. Но вторая девятка Ю-88 упрямо стремилась к мосту, и на подмогу ей уже подоспели восемь «мессершмиттов» из группы прикрытия. Завязался жестокий бой. Смертоносная карусель крутилась в воздухе. Еще шесть машин сбили наши летчики, три из них – Василий Деменок.

Летчики рассказывали, как, разгоряченный азартом боя, Василий решил таранить фашиста и направил свой И-16 прямо в корпус «мессера». Но ценой этому «мессеру» стала героическая смерть одного из самых отважных и опытных летчиков полка. Вскоре Василий Деменок за свой вдохновенный подвиг был посмертно награжден орденом Ленина» [4, 68].

Німецький пілот Роберт Олійник (Robert Olejnik) значиться 387-м з 610-и найбільш результативних військових льотчиків згідно «Списку асів люфтваффе», складеним англійськими військовими істориками Р. Толівером та Т. Констеблем [7, 420]. Свідчень про цього німецького аса у вітчизняних джерелах небагато. Більш-менш детальний опис його біографії, спираючись на німецькі документи, у своїй статті «Німецький українець, який розпочав війну» надає Северин Сіренко [8].

Роберт Олійник народився 9 березня 1911 року в німецькому місті Ессен–Борбек. Відомо, що його батьком був гірничий інженер з Донбасу, який ще до початку Першої світової війни переселився до Німеччини, а мати – німкеню.

З дитинства Роберт мріяв бути льотчиком. У жовтні 1933 року він стає слухачем Німецької школи повітряних сполучень, де проходить таємну підготовку військового пілота.

Роберт Олійник

У березні 1935 року Роберт вступив у «Люфтваффе», де удосконалював свої військові пілотні навички і довгий час проходив службу інструктором.

З 15 червня 1940 року був направлений до летунського підрозділу 2./JG3, де 26 серпня цього ж року здобув свою першу перемогу в повітрі: над узбережжям Ла-Маншу в районі Фаверсхема збив англійський літак «Харрікейн».

Друга світова війна вже тривала. Як і більшість німецьких військових пілотів того часу, Роберт Олійник взяв активну участь у «Битві за Англію». Так, 5.09.1940 р. у небі над Темзою він збив одразу два англійські «Спітфайєра», а за місяць, у районі Кентербері, – ще один. Таким було його бойове хрещення.

Бойові успіхи пілота не залишилися поза увагою його командування. У січні 1941 року Роберту Олійнику було присвоєно звання лейтенанта, а 17 травня – при-

значено командиром авіаційної групи (полку) 2./JG3. Перед нападом Німеччини на Радянський Союз на особистому рахунку пілота було вже 5 перемог.

Німецькі історики вважають Роберта Олійника пілотом «Люфтваффе», що першим відкрив бойовий рахунок німецької авіації на Східному фронті. Відбулось це за декілька хвилин до початку війни. Близько четвертої ранку 22.06.1941 року в районі Львова обер-лейтенант Р. Олійник під час розвідувального польоту збив радянський І-16.

Ця подія була відображена у рапорті Олійника, поданого наступного дня керівництву: «О 3.30 ранку я розпочав свою розвідницьку місію щодо встановлення місця розташування радянських повітряних сил уздовж кордону. Ранкова видимість уже дозволяла виокремлювати і фіксувати ті чи інші об'єкти як у повітрі, так і на землі. Все в напівтемряві виглядало тихо. Мій літак був на висоті 700–800 метрів над землею. Я помітив два радянських літаки типу «Щур» (так німці називали літаки І-16 – *авт.*), які піднялися з аеродрому і почали наближатися до мене. Все виглядало так, наче вони хочуть втягнути мене у бій. На відстані 300–400 метрів від мене вони почали атакувати мій літак. У якийсь момент у поле мого обстрілу потрапив літак-лідер, тобто він був трошки попереду іншого у напрямку до мене. Я його атакував і за мить побачив, як той вибухнув і весь у полум'ї полетів униз. Пілот літака, здається, вистрибнув і зник з мого поля зору» [8].

До зустрічі з В. Деменюком у Роберта Олійника практично не було труднощів у небі. Протягом червня-липня 1941 року бойові вильоти відбувалися один за одним. У деякі дні він збивав по п'ять (!) радянських літаків: 23 червня (на другий день початку війни) – чотири бойові машини типу СБ (швидкісні бомбардувальники), 26 червня – п'ять ДБ-3 (у небі над Каневом), 8 липня – ще три ДБ-3 (над Шепетівкою). Давав про себе знати досвід, набутий у попередніх боях.

27.07.1941 р. року, після 32 перемог, обер-лейтенант Олійник був нагороджений Лицарським Хрестом. 14.08.1941 р. у бою з I-16 П. Деменюка його Bf-109E був збитий, а сам Роберт Олійник отримав поранення.

Олійник перебував у шпиталі кілька місяців. Тим часом його ескадрилья передислокувалася у Голландію.

У січні 1942 року Роберт став командиром авіаційного підрозділу 4./JG1. Через деякий час він уже командир полку II./JG1, згодом – ескадрильї III./JG1. Упродовж літа та половини осені 1943 року Олійник отримав ще п'ять перемог над літаками супротивника («Москіто», «Спітфайер» і В-17).

З жовтня 193 року Олійник займався випробуваннями нового реактивного літака «Мессершміт-163». З 12.11.1944 року став командиром тренувального авіаційного формування IV./EJG2, яке займалось підготовкою пілотів для Me-163. Цю посаду майор Олійник обіймав до 22.02.1945 року.

Другий прикрий випадок з німецьким асом відбувся у квітні 1944 року, коли під час посадки його літак вибухнув. Проте йому вдалося вижити, хоча він і отримав травму хребта, яка у подальшому вже не дозволила підійматися у небо.

Загалом упродовж Другої світової війни Олійник здійснив 680 бойових вильотів, двічі був поранений, збив 42 (за іншими

даними – 41) літаки, з них 31 на Східному фронті. Помер Роберт Олійник 29.10.1988 року у Мюнхені.

Наведений у цій статті матеріал дає нам можливість стверджувати, що повітряний бій між двома повітряними асами, який відбувся 14 серпня 1941 року, незважаючи на його трагічні обставини, заслуговує того, щоб про нього знали і пам'ятали в Україні.

Обидва військові пілоти показали високу бойову майстерність і сміливість. Для менш досвідченого (у порівнянні зі суперником) молодшого лейтенанта Василя Деменюка він став справжнім доказом того, що на той момент його майстерність, жага до перемоги виявилися більшими ніж у його супротивника – Роберта Олійника.

Вірогідніше, що під час бою для льотчиків не останню роль відіграв і психологічний мотив. Адже чисельна перевага німецьких літаків у небі на той момент могла на деякий час «притупити» пильність і обережність Роберта Олійника, і цього виявилось достатньо, аби потрапити під кулеметну чергу радянського винищувача і бути збитим.

Перемогу Василя Федоровича Деменюка у тому бою, на думку автора цієї статті, слід вважати своєрідною відплатою за підступно збитий Олійником радянський літак за декілька хвилин до початку війни.

ДЖЕРЕЛА

1. Новий тлумачний словник української мови. У 4-х т. – Том 1. А – Є. – К.: Вид-во «АКОНІТ», 1999. – 910 с.
2. Якимович Б. Збройні сили України: Нарис історії. – Львів, 1996. – 359 с.
3. Скоморохов Н. М., Бурляй Н. Н., Гучок В. М. и др. 17-я воздушная армия в боях от Сталинграда до Вены. – М.: Воениздат, 1977. – 261 с.
4. Пшеняник Г. А. Долетим до Одера. – М.: Воениздат, 1985. – 240 с.
5. Вершинин К. А. Четвёртая воздушная. – М.: Воениздат, 1975. – 349 с.
6. Хазанов Д. Б. Битва за небо. 1941. От Днепра до Финского залива. – М.: Яуза, Эксмо, 2007. – 416 с.
7. Толивер Р. Ф., Констебль Т. Дж. Лучший ас Второй мировой / Пер. с англ. А. Г. Больных. – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 2000. – 432 с.
8. Сиренко С. Немецкий украинец, который начал войну // Україна молода. – 20 червня 2009. – Режим доступу: http://inoforum.ru/inostrannaya_pressa/nemeckij_ukrainec_kotoryj_nachal_vojnu/.